

Наталія ВЕНЖИНОВИЧ, Мирослава ХИМИНЕЦЬ

СТЕРЕОТИПНИЙ ОБРАЗ АМЕРИКАНЦІВ ЯК ФРАГМЕНТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 1(29).

Венжинович Н., Химинець М. Стереотипний образ американців як фрагмент української мовної картини світу; 11 стор.; кількість бібліографічних джерел – 18; мова українська.

Анотація. У статті розглядаються поняття «стереотип» та «етнічний стереотип». Представлено результати власного асоціативного лінгвістичного експерименту та вибірки з газетних статей із метою узагальнення стереотипного образу американців у свідомості носіїв української мови.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт, картина світу, стереотип, етнічний стереотип.

Досягнення сучасної науки і техніки суттєво змінили життя кожного з нас, відкривши безмежні можливості для отримання нових знань та інформації. Людина вивчила будову молекули й космічного простору, але й досі не змогла проникнути в людську свідомість. Тому, як влучно підмітила О. Кубрякова, в історії науки ХХ століття однією з найважливіших і найцікавіших подій є поява когнітивної науки. Вона об'єднала під своєю егідою всі ті дисципліни, які певним чином пов'язані з вивченням людського мозку та його роботи. Когнітологія посягнула на дослідження таких складних і важливих феноменів, як ментальні процеси, притаманні людині як істоті розумній [8, с. 3]. Оскільки головним складником у зазначених процесах та механізмах виступає мова, то ядром когнітивних досліджень стає лінгвістика [7, с. 48].

В українському та російському мовознавстві поширеною є думка про те, що найважливішим об'єктом дослідження когнітивної лінгвістики є концепт. Свідченням цього є величезна кількість наукових праць, присвячених як опису окремих концептів, так і виробленню методологічних засад їх вивчення. Однак поза увагою науковців залишився складний концепт *АМЕРИКА*. Тому метою нашої статті є дослідження одного з аспектів представлення зазначеного концепту, а саме: стереотипний образ американців у свідомості носіїв української мови. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: з'ясувати поняття «стереотип» й «етнічний стереотип» та, застосувавши асоціативний лінгвістичний експеримент і зробивши вибірку з газетних статей, дослідити уявлення українців про жителів Америки. Вивченню етнічних стереотипів присвячені праці І. Агаркової [1], П. Гнатенко, В. Павленко [3], В. Дороз [5], І. Кон [6], Ю. Пахомової [12], С. Тер-Мінасової [18] та багатьох інших. Однак і досі малодослідженими залишаються образи ін-

ших країн та їх жителів в українській мовній картині світу, чим і зумовлена **актуальність** нашої наукової розвідки.

За допомогою мови, яка є основним засобом фіксації, зберігання, переробки й передачі знання, вчені намагаються проникнути у свідомість людини. Як відзначає В. Маслова, саме мова, більше, ніж культура та суспільство, дає ключ до розуміння людської поведінки та забезпечує найбільш природний доступ до свідомості і мисленнєвої діяльності [11, с. 10-12]. Ми знаємо про структури свідомості тільки завдяки мові, яка дає змогу повідомити про ці структури та описати їх будь-якою природною мовою. І хоч отримання інформації здійснюється всіма органами чуття, однак переважну більшість необхідних відомостей про світ ми отримуємо в ході діяльності, опосередкованою мовою [2, с. 57].

Отже, об'єктом уваги когнітивної лінгвістики є когніція, під якою ми, услід за О. Кубряковою, розуміємо не тільки сам пізнавальний процес, але і його результат. Важлива роль тут відводиться процесам концептуалізації та категоризації. Ці процеси тісно пов'язані між особою і виконують класифікаційну діяльність, проте відрізняються кінцевим результатом і метою діяльності. Якщо концептуалізація спрямована на виділення певних мінімальних одиниць людського досвіду, то процес категоризації спрямований на об'єднання цих одиниць, в чомусь схожих або тотожних, у більші розряди. Основну роль у категоризації реального світу приписують концептам, сукупність яких складає концептосферу нації [14, с. 7].

На думку В. Маслової, кожна мова своєму членує світ, тобто має свій спосіб концептуалізації і, відповідно, притаманну тільки їй картину світу. Саме поняття картини світу будується на вивченні уявлень людини про світ: якщо світ – це людина і оточення в їх взаємодії, то картина світу – це результат переробки інформації про оточення й людину [10, с. 58]. З. Попова та Й. Стернін під картиною світу в цілому розуміють упорядковану сукупність знань про дійсність, сформовану в суспільній (а також у груповій,

індивідуальній) свідомості [15, с. 4]. М. Піменова під картиною світу розуміє суб'єктивний образ об'єктивної реальності, який опредметнюється в знакових формах, при цьому не зафіксований повністю в жодній із них [13, с. 34].

Більшість дослідників виділяють мовну й концептуальну картини світу, при цьому перша виступає своєрідним каркасом другої. Мовна картина світу – це «сукупність уявлень людини про реальний світ, яка закріплена в системі значень даної мови, у її лексико-семантичній підсистемі загальної семантичної системи, у структурі енциклопедичних, тлумачних словників, у незліченних мовленнєвих ситуаціях, текстах різних видів, типів, жанрів, нарешті, в індивідуальному спілкуванні» [16, с. 87]. Мовна картина світу не стоїть поряд зі спеціальними картинами – вона їм передує й формує їх, оскільки людина розуміє світ і саму себе завдяки мові, в якій зафіксований весь суспільно-історичний досвід, та дивиться на світ через призму рідної мови [10, с. 59].

Мовна картина світу відзначається стабільністю, оскільки досить повільно реагує на зміни, що відбуваються в усвідомленні світу людиною і ще довго зберігає сліди давніх уявлень. Концептуальна картина світу вважається більш широкою, глобальною й об'ємною, ніж мовна, оскільки не всі концепти є вербалізованими, а також динамічнішою, бо постійно змінюється, «перемальовується». Вона існує у вигляді концептів, які утворюють концептосферу народу. Концептуальна картина світу містить як змістові знання про дійсність, так і сукупність ментальних стереотипів, які визначають розуміння та інтерпретацію тих чи інших явищ дійсності. Кожна мова відображає не тільки культуру народу, але і його світобачення та світосприйняття. Тому кожному ситуацію чи подію ми сприймаємо й оцінюємо крізь призму культурних норм і цінностей, а також стереотипів, притаманних певному лінгвосоціуму.

Поняття стереотипу досліджується з позицій таких наук, як соціологія, психологія, лінгвістика, літературознавство та ін. Представники кожної з них виокремлюють ті його властивості, які вибирають із позицій своєї сфери дослідження. Загалом під «стереотипом» розуміють «схематичний, стандартизований образ або уявлення про соціальне явище або об'єкт, зазвичай емоційно забарвлений і стійкий до змін. Він виражає звичне ставлення людини до якогось-небудь явища, яке склалося під впливом соціальних умов і попереднього досвіду» [17, с. 43]. В. Маслоу називає дві основні риси стереотипу – він детермінований культурою та є засобом економії зусиль у процесі сприйняття складних об'єктів світу [10, с. 100].

На думку В. Дороз, стереотипи здійснюють досить значний вплив на людей, стимулюючи формування рис характеру, відбитих у них. В умовах комунікації стереотип може бути корисним, якщо він описовий, є точним і

модифікованим подальшими спостереженнями та досвідом спілкування з реальними людьми. Проте стереотипи можуть мати й негативне значення, коли, наприклад, ґрунтуються на помилкових переконаннях, викривленнях, напівправдивих свідченнях [5].

Останнім часом з'явилося чимало наукових розвідок, присвячених дослідженню етнічних стереотипів як соціальних образів народів. Бурхливий розвиток високих технологій та глобалізаційних процесів розширює інформаційний простір та сприяє налагодженню міжкультурних контактів і взаємодії національних культур. Однак дуже часто взаємне міжкультурне сприйняття насамперед визначається стереотипним уявленням, неадекватним соціокультурній дійсності, та упередженим ставленням до представників інших етносів, яке веде до виникнення сутичок на національному ґрунті. Для того, щоб запобігти цим негативним явищам, необхідно сформулювати об'єктивні та адекватні образи інших народів у свідомості пересічних людей.

На думку С. Тер-Мінасвої, та частина мовної картини світу, на якій «зображені» інші країни й народи, створюється під сильним впливом стереотипів, які мають високий ступінь стійкості [18, с. 112]. Однак, як вважає І. Лосєв, сталість аж ніяк не перетворює етнічний стереотип на щось остаточне й незмінне: він має власну динаміку, в котрій можуть уточнюватися наголоси, пом'якшуватися визначення, а інколи й змінюватися на геть протилежні [9].

Серед етнічних стереотипів виділяють автостереотипи, які узагальнюють уявлення людей про самих себе, і гетеростереотипи – вони оцінюють представників інших етносів. Зазвичай автостереотипи не збігаються з гетеростереотипами. Досить часто ставлення до представників інших етносів визначається поняттям етноцентризму – свої традиції, своя релігія, свої звичаї та мова вважаються єдино справжніми і правильними, а чужі – оцінюються негативно [1, с. 6].

Як позитивні, так і негативні оцінні конотації виникають у носіїв різних мов стосовно американців. Про це свідчать проведені асоціативні експерименти. Наприклад, американці очима дорослих жителів України – це, передусім, ділові, енергійні та підприємливі люди, які в результаті своєї діяльності мають достаток і багатство з одного боку, розкряпаність, упевненість у собі – з іншого. Необхідна умова цього – свобода і демократія [3, с. 120].

Студенти Принстонського коледжу, характеризуючи американців, вказали такі їх риси: заповзятливі, здібні, матеріалістичні, честолюбні, прогресивні [6]. Студенти факультету іноземних мов Московського державного університету так описали американців: усмінені, прагматичні й ділові, дружні й веселі, не обмежені заборонами, добрі [18, с. 117].

Власний асоціативний експеримент був проведений зі студентами напряму «Міжнародні відносини» Закарпатського державного університету. Перед опитуваними ми поставили завдання назвати 5 слів або словосполучень, які найбільше характеризують американців. У результаті експерименту ми зафіксували 180 вербальних позначень асоціацій, пов'язаних зі словом «американці», 25 із них повторювалися, а найбільш частотними виявилися такі: *багаті, ділові, розумні, тупі*. Оскільки спектр оцінних конотацій досить широкий, ми виділили три групи ознак відповідно до оцінки жителів Америки:

1. Вербальні позначення позитивних асоціацій: *багаті, безтурботні, веселі, вимогливі, відкриті, відповідальні, вільні, впливові, гарні, демократичні, ділові, довірливі, дотримуються своїх традицій, дружні, ерудовані, з почуттям гумору, забезпечені, завжди усмінені, задоволені, зайняті, заощадливі, знамениті, кваліфіковані, комунікабельні, культурні, патріотичні, прагматичні, працьовиті, привітні, прості, прямолінійні, розумні, освічені, справедливі, успішні, цікаві, щирі*. Загалом слова на позначення позитивної оцінки становлять 40 % від загальної кількості названих асоціацій.

2. Вербальне позначення негативних асоціацій: *безпардонні, ведуть нездоровий спосіб життя, вузько спеціалізовані, горді, егоїстичні, жирні й товсті, зажерливі, злі, корисливі, ліниві, нав'язливі, нахабні, непунктуальні, неадекватні, недобросусідські, некрасиво одягнені, непередбачувані, одноманітні, озброєні, показні, порушники правил, примітивні, розв'язні, самовдоволені, самовпевнені, свавільні, «силіконові», скупі, з тупим почуттям гумору, тупі й дурні, хвалькуваті, черстві, «чорні»* – 50 % від загальної кількості позначуваних асоціацій.

3. Вербальне позначення нейтральних асоціацій становить 10 % від загальної кількості: *беземоційні, дивні, наївні, повільні, стримані, тощо*.

Отже, як показало проведене дослідження, серед студентів побутує досить упереджене та негативне ставлення до жителів Америки. Н. Гетьманенко вважає, що найчастіше стереотипне уявлення у студентів про іншу країну формують міжнародні анекдоти, класична література, фольклор, ЗМІ, кіно та масова культура [12, с. 52]. Тому не дивно, що стереотипні уявлення студентів про американців багато в чому збігаються зі стереотипами, представленими в газетних статтях. Продемонструємо це на матеріалі тижневика «Дзеркало тижня», де американці зображені:

1) багатими: «Вони подумали, що багатим американцям вдалося-таки довести до фіналу злощасну «трубу», тобто «підірвати будинок із рідким воднем» [4, №35 (460), с. 23];

2) гарячими: «Купівля квартири в Монреалі це зовсім не те, що в Брукліні чи Москві. Цікава

вже сама манера ведення справ ріелторами, недарма гарячі американці називають цю країну сплячою» [4, №11 (690), с. 11];

3) загартованими: «Тож ідея перетворити найстрашнішу страшилку японської економіки – падіння цін – на безпрограшну заманку для загартованих американців може виявитися досить плідною» [4, №41 (466), с. 13];

4) зарозумілими: «А торік зарозумілі американці зіштовхнулися ще з одним серйозним фактом. Пекін став одним із головних кредиторів Вашингтона» [4, №24 (499), с. 11];

5) марнотратними: «Проте, хоча обвинувачення в надмірній марнотратності стали для американців уже досить звичними, нинішнього року вони майже не збираються давати для цього привід» [4, №50 (475), с. 14];

6) обмежені: «А причиною всіх негараздів було лише екзотичне китайське лікування «гуаші», застосоване до малої дитини та сприйняте вузькочолими американцями як садизм» [4, №38 (463), с. 18];

7) ненаситними: «Більше того, навіть намагаються випередити ненаситних янкі в рейтингах загального рівня добробуту і ступеня задоволеності життя» [4, №20 (599), с. 11]; «Схильність до нестримного споживання американці всмоктують із молоком матері..., тому американці вже давно перетворилися на націю боржників» [4, №1 (630), с. 9];

8) озброєними: «Мільйони американців володіють зброєю і не бажують її позбутися» [4, №47 (472), с. 22]; «На руках 300 млн. американців, включаючи немовлят і дуже старих, нині знаходиться близько 100 млн. стволів» [4, №1 (630), с. 9];

9) політкоректними: «Американці справді часом виглядають комічними у своїй політкоректності, але вони недаремно пішли шляхом стирання відмінностей між людьми» [4, №26 (705), с. 19];

10) прагматичними: «Другий варіант пояснення полягає в тому, що американці – люди прагматичні і приймають рішення, виходячи з реалій, не плекаючи особливих ілюзій» [4, №22 (346), с. 3]; «Може, не так уже й помиляються прагматичні американці, розпочинаючи свій день із правила *keep smiling* (тримай усмішку)» [4, №12 (591), с. 22];

11) працьовитими: «Відповідно до статистичних даних, середній американець працює на 350 годин на рік більше, ніж німець, на 300 – ніж француз, і на 100 – ніж англієць...» [4, №20 (599), с. 11];

12) примітивними: «...весь світ змушений давитися кінематографічним ширвжитком, який голлівудський конвеєр штампє на догоду нерозвинутому смаку примітивних американців» [4, №37 (512), с. 18];

13) розумними: «Декілька років тому розумники-американці придумали: почали переправляти ізраїльтянам свої записки факсом. А ті, отримавши, приїжджають до Стіни плачу й «відправ-

ляють» послання прямо адресату – Всевишньому!» [4, №29 (454), с. 23];

14) товстими (худими): «Джон Стейнбек сказав: «Третина американців хочуть схуднути, третина поповнити, а третина ще не зважає» [4, №11 (436), с. 22]; «Наші американські жінки, якщо вони не кіноактриси, в основному або дуже товсті, або дуже худі» [4, №30 (405), с. 13].

Отже, стереотипи відіграють важливу роль у житті людини, оскільки допомагають їй орієнтуватися в безперервному потоці інформації та адек-

ватно поводитися в конкретній життєвій ситуації. Особливої уваги, безперечно, заслуговують етнічні стереотипи, які містять інформацію про інші народи. Застосувавши асоціативний лінгвістичний експеримент та зробивши вибірку з газетних публікацій, ми спробували узагальнити вербальне позначення уявлень українців про жителів Америки. Такі дослідження, на нашу думку, цінні та актуальні, оскільки покликані формувати об'єктивні образи країн та їх жителів у свідомості носіїв української мови, що є важливим фактором на шляху України до міжнародної інтеграції.

Література

1. Агаркова І. Ю. Втілення стереотипних уявлень про етноментальні особливості представників інших народів у фразеології і пареміології української мови (на матеріалі фразеосемантичних груп "євреї" і "цигани") / І. Ю. Агаркова // Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – Том 24 (63). – №1. – Ч. 2. – 2011. – С.3–9.
2. Венжинович Н.Ф. Когнітивізм, когніція та їхня термінологічна база // Нова філологія. Збірник наукових праць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2006. – Вип. 24. – С. 56–64.
3. Гнатенко П. И., Павленко В. Н. Этнические установки и этнические стереотипы / П.И. Гнатенко, В.Н. Павленко // Днепрпетровск: ДГУ, 1995. – 200 с.
4. Дзеркало тижня. – 2001, 2002, 2003, 2004, 2006, 2007, 2008. – №№22 (346), 30 (405), 11 (436), 29 (454), 35 (460), 38 (463), 41 (466), 47 (472), 50 (475), 24 (499), 37 (512), 12 (591), 20 (599), 1 (630), 11 (690), 26 (705).
5. Дороз В. Соціокультурні стереотипи в контексті крос-культурного навчання учнів-білінгвів української мови [Електронний ресурс] / В. Дороз // Режим доступу : http://www.lnu.edu.ua/faculty/Philol/www/teoria_praktyka_ukr_mova/vyr_04_2009/11_doroz.pdf
6. Кон И. С. Психология предрассудка (О социально-психологических корнях этнических предрассудков) / И. С. Кон // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://psyfactor.org/lib/stereotype11.htm>
7. Кубрякова Е.С. Общие замечания о развитии когнитивной науки и ее современном статусе // Язык-когнитивия-коммуникация. Тезисы докладов международной научной конференции. Минск / Беларусь 3-6 ноября 2010 г. – Минск, 2010. – С. 48–50.
8. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. – М., 1996. – 208 с.
9. Лосев І. Українці в російських етнокультурних стереотипах [Електронний ресурс] / І. Лосев // Режим доступу : http://ukrlife.org/main/tribuna/losev_4.htm
10. Маслова В. А. Лингвокультурология : Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.А. Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
11. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику. – М. : Флинта. Наука, 2004. – 204 с.
12. Пахомова Ю. Н. Беларусь глазами иностранца (социолингвистический аспект) / Ю. Н. Пахомова // Личность – слово – социум : материалы VII Междунар. науч.-практ. конф., 11-12 апреля 2007 г., г. Минск : в 3 ч. / отв. ред. Т. А. Фалалева. – Минск : Паркус плюс, 2007. – Ч. 2. – С. 51–53.
13. Пименова М. В. Концептуальные исследования. Введение : учеб. пособие/М.В. Пименова, О.Н. Кондратьева. – М. : Флинта : Наука, 2011. – 176 с.
14. Полножин М. М. Про синкретичні теорії концепту / М. М. Полножин // Проблеми романогерманської філології : Збірник наукових праць. – Ужгород : Ліра, 2006. – С. 5–21.
15. Попова З. Д., Стернин И. А. Язык и национальное сознание / З. Д. Попова, И. А. Стернин // Воронеж : Истоки, 2007. – 61 с.
16. Соколовська Ж. П. Картина світу та ієрархія сем / Ж. П. Соколовська // Мовознавство. – 2002. – №6. – С. 87–91.
17. Тер-Минасова С. Г. Война и мир языков и культур / С. Г. Тер-Минасова // СЛОВО/SLOVO, 2008. – 344 с.
18. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. – М. : Изд-во МГУ, 2004. – 350 с.

Наталія Венжинович, Мирослава Химинец

**СТЕРЕОТИПНИЙ ОБРАЗ АМЕРИКАНЦЕВ КАК ФРАГМЕНТ УКРАИНСКОЙ ЯЗЫКОВОЙ
КАРТИНЫ МИРА**

Аннотация. В статье рассматриваются понятия «стереотип» и «этнический стереотип». Представлены результаты собственного ассоциативного лингвистического эксперимента и выборки из газетных статей с целью обобщения стереотипного образа американцев в сознании носителей украинского языка.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, концепт, картина мира, стереотип, этнический стереотип.

Natalia Venzhynovych, Myroslava Khymynets

**STEREOTYPE IMAGE OF AMERICANS AS A FRAGMENT OF UKRAINIAN LINGUISTIC PICTURE
OF THE WORLD**

Summary. The article deals with the notions of “stereotype” and “ethnic stereotype”. The author presents the results of an associative linguistic experiment and a corpus of newspaper articles with the aim of generalizing a stereotype image of Americans in the minds of Ukrainian speakers.

Key words: cognitive linguistics, concept, picture of the world, stereotype, ethnic stereotype.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2013 р.

Венжинович Наталія Федорівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету;

Химинец Мирослава Дмитрівна – здобувач, Ужгородський національний університет.